

21. Український килим: генеза, іконографія, стилістика : тези і резюме доп. конф., 10-11 квітня. 1998 р. / автор концеп. і конф. Т. Кара-Васильєва ; ПАНУ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Держ. музей українського народно-прикладного мистецтва. Київ, 1998. 92 с.
22. Федорчук О., Бабенко Н. На ниві полтавського килимарства. *Народне мистецтво*. 1999. № 3/4. С. 52–53.
23. Шевчук П. Історичний розвиток та традиції решетилівського килимарства. *Решетилівський вісник*. 2001. 10 серп. С. 3–4.
24. Щепотьєва М. Проблеми композиції в орнаменті українського килима (за зб. Харків. музею укр. мистецтва). [Б. м.] : [Б. в.], [б. р.]. 212 с.
25. Щербаківський Д. Український килим. *Народне мистецтво*. 1998. № 1/2. С. 34–41.

УДК 069.51:[27-526.62:391.984]:746]:908(477.53)

Марія Пісцова
(Полтава)

ПОБУТУВАННЯ РУШНИКІВ-БОЖНИКІВ НА ПОЛТАВЩИНІ (з музейних надходжень)

У статті висвітлюються композиційно-орнаментальні та функціональні особливості побутування рушників-божників на Полтавщині.

Ключові слова: рушник, божник, покуть, музей, орнамент, композиція, колекція, Полтавщина.

The article highlights the compositional, ornamental and functional features of towels for icons in the Poltava Region.

Keywords: towel, towel for icons, icon corner, museum, ornament, composition, collection, Poltava Region.

Багатофункціональним елементом духовної та матеріальної культури є рушник. Під час свят та церемоній він виконує важливу символічну функцію і використовується як предмет домашнього вжитку. Цей важливий утилітарний предмет супроводжує людину все життя від народження до смерті, має багато різновидів.

За типологією за функціональним використанням до хатніх рушників належать божники. Вони могли бути святковими, буденними, постовими, вишивалися на домотканому вибіленому полотні. Традиційно центральним символом на рушнику було «дерево життя», що відображало троїстість світобудови, пізніше з'явилася багаторівнева композиція орнаменту. У заможних родинах виготовляли широкі пишні божники. Зазвичай шилися вузькі божнички (Шевченко, 1999, с. 53) у півпілки – полотно розрізалось навпіл по довжині і це єдиний вид рушника, коли посередині дозволялося зшивання. Вишивали їх червоним і білим кольором

традиційними техніками. Такі рушники – це прямокутні видовжені полотняні вироби, оздоблені вишитою мовою символів, які «промовляли» прохання до Бога. Божниками прикрашали ікони на покуті та іконостаси, виконуючи змістовне, функціональне та сакральне призначення зв'язку між земними людьми та святими у вічності (Богомолець, 2017, с. 106).

Інформаційно-знакову систему орнаментики дають можливість досліджувати музейні зібрання. Колекція рушників у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського формувалася від початку його заснування. Поповнення збірки відбувалось через збори етнографічних експедицій; закупки виготовлених виробів у земських артілях, художніх фабриках, народних майстрів у різні історичні періоди. Одним із поширених сучасних способів надходження предметів для поповнення зібрання є безкоштовна передача. Так, нещодавно Людмила Григорівна Власенко з дочкою передали чотири вишиті рушники-божники на домотканому полотні. Їх виготовила та оздобила Власенко (Скриль) Ганна Макарівна (08.04.1913–16.09.1982), яка мешкала у с. Мозоліївка у Градизькій селищній громаді Кременчуцького району (раніше Глобинського р-ну). Цей населений пункт на початку ХХ століття був центром Мозоліївської волості, а наприкінці 1950-х років його перенесено у північно-східному напрямку у зв'язку з утворенням Кременчуцького водосховища. Від старого села лишилась одна вулиця. Тепер с. Мозоліївка розташоване на березі Кременчуцького водосховища. Ці зрушення вплинули на життя його мешканців. Доля Ганни Макарівни була важкою, але наповненою життєдайним змістом. Вона – мати трьох синів, виховувала їх самотужки, бо залишилася вдовою у роки Другої світової війни. Її чоловік – Власенко А. І. був призваний до війська і зник безвісти. Турбота про дітей і любов до життя не давали жінці опускати руки. Вона все упорядковувала, а також власноруч ткала полотно і вишивала, зокрема виготовила і рушники для православних ікон, які через багато десятиліть були передані до нашого музею на зберігання.

Рушники-божники з нових надходжень датуються I половиною ХХ століття, в орнаментальній композиції поєднують «брокарівські» мотиви, вишиті хрестиком червоно-чорними барвами, і традиційні ажурні білі, вишиті традиційними техніками: мережкою та вирізуванням. Так оздоблений рушник (ПКМВК 97384, Тк 7820), який складається із чергування червоних смуг із закомпонованими колами та ромбами, вишитих хрестиком червоним кольором і білих поясів із ромбами з «променями», хрестами та безкінечником, вишитих вирізуванням білим кольором. Рельєфні ряди увиразнюють орнаментальну композицію. Виріб викінчений широким зубчастим плетивом гачком з простим геометричним узором.

Інший рушник (ПКМВК 97387, Тк 7823) має дворівневу композицію, декорований лаконічно, можемо припустити, що він прикрашав оселю під час посту, вишитий рослинно-геометризованим орнаментом. Полотно заткане поперечними вузькими червоними смугами. Верхній ярус – рослинно-квіткава гірлянда з крупними стилізованими квітами, подібними до пальмет, з чітко відділеними пелюстками червоного кольору та маленькими жовтими квітами на відгалужених пагонах на стеблах, із дрібним листям чорного кольору, вишита хрестиком. Нижній ярус – внутрішня облямівка: на округлих завитках червоного кольору розміщені чітко виражені три тригілкові «дерева (квітки) життя» вершинами донизу. Між ними – схематично окреслені посудини, які нагадують потири, зі скісними хрестами угорі. Церковні чаші – «чаші благословення, порятунку, страждання» є прообразом вишитих вазонів (Деремешко, 2021, с. 616). Виріб декорований по поперечному краї подвійним прутиком, викінчений густим плетивом гачком з квітковим орнаментом білого кольору.

З інформаційною метою вишивались буквено-числові композиції, які мали дохристиянську та християнську символіку в орнаментальній мові рушника. Кожний зображений письмовий літерний чи числовий знак ніс у собі певну закодовану інформацію. У верхньому поясі орнаменту переданого рушника, між пагонами з полуницями, направленими назовні, вишиті літери: «А», «Д», по одній з різних боків (ПКМВК 97385, Тк 7821). Кирилична літера «А» відповідає цифрі «1» і означає щось важливе, певну подію, яка була головною, визначальною в родині вишивальниці (Деремешко, 2021, с. 616). На рушнику літера «А» накладається на образ, що нагадує «орослинений» явір, один з найбільш ранніх християнських символів. Нижче розміщені дві пишні гірлянди зі стилізованими трояндами, вишитими хрестиком у червоно-чорній гамі. Їх розмежовує широка смуга геометричного узору, виконаного мережкою білим кольором. Змережана і зовнішня зубчаста кайма з квітковим орнаментом, що надає виробу ошатності та вишуканості.

Святковим є і комбінований наобразник з рослинно-геометричним узором (ПКМВК 97386, Тк 7822). Привертає увагу середній ярус – густа широка орнаментальна смуга зі звивистою гірляндою з гронами ягід, вишитих мережкою білим кольором. Верхній і нижній яруси, обрамлені зубчастими червоними поясками, мають натуралістичне зображення ряду квітів фуксій, виконаних рахунковою технікою хрестиком червоним кольором. Ритмічне повторення рослини у ряді підкреслює цілісність та єдність композиції. Розмежовують яруси вузькі смуги із закомпонованими зірочками-сніжинками червоного кольору, а розсипний хрестик увиразнює рельєфність геометричних мотивів. Виріб викінчений ажурним плетивом гачком білим кольором з простим ромбічним орнаментом.

Загалом рушник на іконі, окрім естетичної функції, був певним зв'язком з «вишнім світом», безкровною жертвою, гарантією захисту та символом уваги святих до проблем людини та її родини. Тому він трансформувався в магічний оберіг, який захищав від усього лихого.

Вишиті божники з орнаментальною символікою, отримані від свідомих мешканців Полтавщини, поповнили і збагатили музейну збірку та через смислове навантаження зафіксували важливі сторінки полотняного літопису роду, села, регіону, країни.

Джерела та література

1. Шевченко Є. Українська народна тканина. Київ: Артанія, 1999. 416 с.
2. Богомолець О. Рушник як сакральний символ української культури. *Культурологічна думка*. 2017. № 11. С. 102–111.
3. Деремешко А. Арабески українських рушникових орнаментів. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021»: *XXIII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених / заг. ред. О. В. Черевко*. С. 615–616. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/5438/> (дата звернення: 27.03.2024).

УДК 821/09(477)(092)ГОРЛЕНКО

Євгенія Стороха
(Полтава)

ВАСИЛЬ ГОРЛЕНКО І ПОЛТАВА

У статті розглядаються зв'язки В. П. Горленка з Полтавою та письменником Панасом Мирним, прослідковується увага дослідника до постаті І. П. Котляревського у сенсі вивчення його рукописної спадщини, участь у справі підготовки до відкриття пам'ятника поету у рідному місті.

Ключові слова: українська народність, рукописний архів І. П. Котляревського, пам'ятник, видання «Енеїди».

The article examines Horlenko's connections with Poltava and the writer Panas Myrnyi, traces the researcher's attention to the figure of I. Kotliarevskyi in terms of studying his manuscript heritage, and his participation in preparations for the unveiling of the monument to the poet in his hometown.

Keywords: Ukrainian nation, manuscript archive of I. P. Kotliarevsky, monument, edition of the Aeneid.

«Вообще я – изломанный, искалеченный, «понівечений» плод истории, обломок дворянства, с некоторыми сносными, но и с многими несносными его сторонами. Я трагически сознаю все это...» [1, с. 103] Так сказав сам про себе дослідник-етнограф, історик мистецтва і наш земляк Василь Петрович Горленко. Незважаючи на гіркі висновки, його постать та невтомна праця на